

Національна Академія Наук України
Фізико-хімічний інститут ім. О.В.Богатського

На правах рукопису

Сахаров Олександр Володимирович

**КОМПЛЕКСИ ТЕТРАФТОРИДУ КРЕМНІЮ З АМІАКОМ:
СКЛАД, БУДОВА, ТЕРМОХІМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ**

02.00.01 - неорганічна хімія

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата хімічних наук

Одеса – 1996

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00759839 (+)

Национальна Академія Наук України

Фізико-хімічний інститут ім. О.В.Богатського

На правах рукопису

Сахаров Олександр Володимирович

**КОМПЛЕКСИ ТЕТРАФТОРИДУ КРЕМНІЮ З АМІАКОМ:
СКЛАД, БУДОВА, ТЕРМОХІМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ**

02.00.01 - неорганічна хімія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата хімічних наук

Одеса - 1996

п.н.ч. АВ 34.332

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Фізико-хімічному інституті захисту навколишнього середовища та людини Міносвіти і НАН України при Одеському держуніверситеті ім. І.І.Мечникова та в лабораторії хімії фторидів ІОНХ ім. М.С.Курнакова РАН.

Наукові керівники: доктор хімічних наук, професор
Еннан Алім Амідович
доктор хімічних наук
Гельмбольдт Володимир Олегович

Офіційні опоненти: доктор хімічних наук, професор
Сейфулліна Інна Йосипівна
кандидат хімічних наук, доцент
Петросян Веста Петрівна

Провідна організація Днепропетрівський державний
технічний університет транспорту

Захист відбудеться " 24 " квітня 1996 р. о 13⁰⁰

годині на засіданні спеціалізованої ради Д 05.14.01 при Фізико-хімічному інституті ім. О.В.Богатського НАН України за адресою: 270080, м. Одеса-80, Люстдорфська дорога, 86, ФХІ НАН України.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Фізико-хімічного інституту ім. О.В.Богатського НАН України

Автореферат розісланий " 23 " березня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат хімічних наук

Назаренко

Н.О. НАЗАРЕНКО

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

AB - 34.332 3

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Неослабна зацікавленість до хімії тетрафториду кремнію зумовлена низкою причин, котрі умовно можуть бути розподілені на три групи. Перша зв'язана з дефіцитом природної фторвмістовної сировини (яка використовується у кольоровій металургії, атомній техніці, нафтохімії, виробництві полімерних матеріалів, тощо) та необхідністю пошуку альтернативних джерел фтору, серед яких, як найбільш перспективний, розглядається тетрафторид кремнію, що міститься у відходящих газах виробництва фосфорних добрив. Друга – екологічна: надто токсичні тетрафторид кремнію і продукти його гідролізу, як компоненти газоподібних промислових викидів, становлять значну загрозу навколишньому середовищу. Третя – пов'язана із використанням реакційноздатних тетрафториду кремнію та комплексів, що ним утворюються, в процесах виготовлення елементів мікроелектронних пристроїв і матеріалів волоконної оптики, синтезу алкоксисиланів, кремнійазотистих олігомерів та полімерів з цінними фізико-хімічними властивостями.

Початковим продуктом при одержанні останньої групи з'єднань з ковалентними зв'язками Si-O та Si-N є комплекс $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ – найпростіший в ряду численних комплексів тетрафториду кремнію з молекулярними N-донорними лігандами. Синтезована на початку прошлого століття (Гей-Люссак Дж.Л., Тенар Л.Дж., 1809) сполука $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, як і продукти взаємодії SiF_4 з NH_3 іншого складу, продовжують привертати увагу дослідників у зв'язку з можливостями їх прикладного використання та в якості порівняно простих модельних систем. Суперечність знаних експериментальних даних о складі, та фізико-хімічних характеристиках продуктів взаємодії тетрафториду кремнію з аміаком стимулювали проведення цієї роботи, метою якої є систематичне дослідження

кислотно-основної взаємодії за Льюїсом в бінарній системі $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$, включаючи питання стехіометрії, стереохімії, відносної стабільності та термохімічних перетворень комплексів, що в ній утворюються.

Робота виконувалась відповідно з завданням 02.07.07 І науково-технічної програми 0.72.01 (Постанова ГКНТ і АН СРСР №573/137 від 10.11.85).

Ступінь дослідженості проблеми. В літературі відсутні систематичні зведення про склад та властивості продуктів взаємодії в системі тетрафторид кремнію – аміак. Знані дані з стехіометрії, стереохімії, термічних перетворень комплексів $\text{SiF}_4 \cdot n\text{NH}_3$ ($n=1-3$) неповні, а часом і суперечні. Так, дискусійним є факт існування комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 3\text{NH}_3$ (Рупчева В.А. з співавт.); відкритим залишається питання про будову комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, оскільки знані результати ІЧ спектроскопічного дослідження структури цієї сполуки (Еггарвол Р. з співавт., Бюргер Х. з співавт.) суперечать пізнішим розрахунковим даним (Чехайбер Дж. з співавт.). Неоднакові погляди дослідників (Ейлетт Б. з співавт., Міллер Д., Сіслер Х., Поррітт К., Рупчева В.А.) на схему і склад продуктів реакції термічного розкладу комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$. Аналіз методик синтезу комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, опублікованих різними авторами, викликає обґрунтовані сумніви щодо чистоти отриманого продукту і, як наслідок, коректності його спектральних і рентгенографічних (Міллер Д., Сіслер Х.) характеристик.

Об'єкт дослідження – бінарна система тетрафторид кремнію — аміак і комплекси, що в ній утворюються.

Мета дослідження. Вивчення складу, будови, відносної стабільності, особливостей термохімічних перетворень потенційно можливих продуктів взаємодії в системі тетрафторид кремнію — аміак.

Предмет дослідження – взаємодія в системі тетрафторид кремнію — аміак, будова комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ і його термохімічні перетворення.

Відповідно до поставленої мети в дисертаційній роботі вирішуються наступні завдання:

- узагальнення знаних уявлень щодо складу, будови, термохімічних перетворень комплексів тетрафторида кремнію з аміаком;
- вивчення бінарної системи тетрафторид кремнію — аміак методом ДТА в усьому діапазоні концентрацій реагентів та температурному інтервалі $(-196\div 40)^\circ\text{C}$;
- дослідження відносної стабільності комплексів, що утворюються в системі $\text{SiF}_4\text{—NH}_3$;
- розробка методу синтезу вільних від домішок комплексів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X} = \text{H}, \text{D}$);
- вивчення будови комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$;
- дослідження термохімічних перетворень комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$.

Методи дослідження. В роботі використані хімічні, фізико-хімічні та фізичні методи аналізу (ДТА, ДТГ, коливальна спектроскопія, рентгенографія порошку, мас-спектрометрія, диференціальна сканіруюча калориметрія).

Методологічною основою дисертаційного дослідження є сучасні уявлення координаційної хімії p -елементів, а також принципи хімічного експерименту.

На захист вносяться:

1. Умови утворювання, склад і відносна стійкість продуктів взаємодії в системі тетрафторид кремнію — аміак;
2. Метод синтезу комплексів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X} = \text{H}, \text{D}$);
3. Особливості будови, схема термічних перетворень і тепловий ефект реакції гідрофторування комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$.

Конкретно особистий внесок автора в отриманих наукових результатах, що виносяться на захист: Узагальнено знані та отримані автором дані щодо продуктів взаємодії в системі тетрафторид кремнію — аміак,

розроблена методика синтезу вільних від домішок комплексів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X} = \text{H}, \text{D}$). Розроблені і виготовлені: вакуумна установка для вивчення взаємодії в системі $\text{SiF}_4\text{—NH}_3$, термографічна установка для досліджень в діапазоні температур (-196 – $+600$) °С, термографічний блок для дослідження взаємодії комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ з безводним газоподібним фтороводнем. Виконано ІЧ спектроскопічний, термогравіметричний, рентгенофазовий аналізи комплексів та продуктів їх термічних перетворень. Визначена теплота взаємодії комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ з газоподібним безводним фтороводнем.

Наукова новизна. Вперше методом ДТА вивчено взаємодію в системі тетрафторид кремнію — аміак в усьому діапазоні концентрацій реагентів і в інтервалі температур (-196 – $+40$) °С; встановлені утворення та умови існування комплексів $\text{SiF}_4 \cdot n\text{NH}_3$ ($n=1,2$).

Вперше методами коливальної спектроскопії і рентгенографії порошку досліджена та ідентифікована як транс-ізомер сполука $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$.

Запропонована схема термічних перетворень комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, визначен тепловий ефект реакції комплексу з газоподібним безводним фтороводнем.

Практичне значення дослідження. Розроблені автором апаратурне оформлення та методики синтезу і термохімічних досліджень комплексів тетрафториду кремнію з аміаком можуть бути використані фахівцями в галузі неорганічного синтезу та хімії фторокомплексів елементів.

Апробація дослідження. Результати роботи були викладені на VI, VIII, IX Всесоюзних симпозіумах з хімії неорганічних фторидів (Новосибірськ, 1981; Полевський, 1987; Череповець, 1990). По матеріалах дисертації опубліковано 6 статей.

Впровадження результатів дослідження відбувалось у Фізико-хімічному інституті захисту навколишнього середовища та людини Міносвіти і

НАН України у вигляді розроблених автором методик і апаратурного оформлення для термографічних досліджень в різноманітних системах при температурах $(-196+600)$ °С та визначенні термографічним методом теплот взаємодії комплексів з безводним газоподібним фтороводнем.

Структура дисертації визначається логікою дослідження, яка виходить з його мети та основних задач. Дисертація загальним обсягом 117 стор. складається з вступу, двох глав, висновків та списку цитуємої літератури, чисельністю 106 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Методика експерименту. Специфіка проведення хімічного експерименту при роботі з тетрафторидом кремнію та аміаком зумовлена їх значною токсичністю і схильністю до гідролізу SiF_4 . Головними умовами успішного експерименту є відсутність контактів реагентів з вологою повітря, максимальна безводність усіх компонентів реакції.

Експерименти проводили з допомогою спеціальної вакуумної системи, виготовленої з нікелю, монель-металу, сталі Х18Н9Т, фторопласту-4; використані при синтезі і термічних дослідженнях суди завчасно були пасивовані трифторидом хлору. Дозування компонентів проводили волюмометрично з похибкою не гірше 0,2 ваг.%. Контроль за точністю дозування речовин проводили важинням реакційних посудів на аналітичних терезах з похибкою $1 \cdot 10^{-4}$ г.

Фізико-хімічні характеристики отриманих комплексів і продуктів їх термічного розкладу досліджувались з допомогою методів коливальної спектроскопії, термогравіметрії, рентгенофазового аналізу та мас-спектрометрії.

Диференціально-термічний аналіз системи $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$ в діапазоні температур $(-196 + 40)$ °С проводили на спеціально розробленій установці,

з можливістю визначення температури з похибкою не більше 1%; при вивченні взаємодії комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ з безводним газоподібним фтороводнем термографічну установку з'єднували зі спеціально розробленим для цієї мети герметичним термографічним блоком.

2. Результати дослідження взаємодії в системі $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$.

Результати дослідження бінарної системи $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$ методом ДТА в усьому діапазоні концентрацій реагентів і в інтервалі температур $(-196 \div 40)^\circ\text{C}$ наведені на рис. 1.

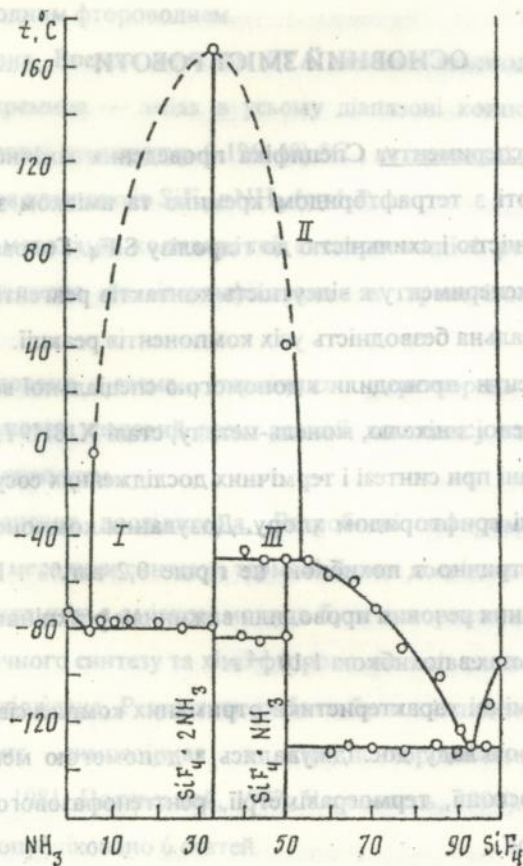

Рис. 1.

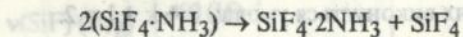
Діаграма стану системи тетрафторид кремнію—аміак.

Встановлено, що в системі $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$ утворюються дві сполуки $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$ і $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, а також дві евтектичні суміші $\text{NH}_3 + \text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ і $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3 + \text{SiF}_4$ при температурах -80 та -130 °C відповідно.

Виходячи з форми кривої ліквідуса, комплекс $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ більш стійкий, ніж $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$. Візуально встановлено, що реакція між тетрафторидом кремнію і аміаком протікає лише в газовій фазі; якщо хоча б один з компонентів знаходився у конденсованому стані – ознаки взаємодії не помічались. При залишку SiF_4 навіть при негативних температурах комплекс $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ забруднен гексафторосилікатом амонію, напевно, внаслідок протікання дегідрофторування комплексу.

Фігуративна точка на кривої ліквідуса при 166 °C нанесена, строго кажучи, умовно, оскільки по даних термічного аналізу розклад комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ в квазіізобаричних умовах протікає постадійно і супроводжується реакціями дегідрофторування. Разом з тим, той факт, що після двократного циклу "нагрів – охолодження" в ізохорних умовах комплекс не зазнає хімічних перетворень, свідчить про оборотність реакції термолізу комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ в замкнутій системі.

Комплекс $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$ є інконгруентно плавким. Встановлено, що процес перітектичного розкладу протікає при температурі біля -50 °C. Спроби виділити сполуку $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$ в індивідуальному стані не увінчалися успіхом, так як порушення герметичності системи супроводжується диспропорціонуванням комплексу:

3. Будова комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ за даними коливальної спектроскопії та рентгенографії порошку.

Для подальшого дослідження препаративний синтез комплексів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ (X=H,D) проводили повільним змішуванням в газовій фазі

при негативних температурах ($-10 \div -25$ °C) тетрафториду кремнію і залишку аміаку (дейтероаміаку), який потім відкачували.

Спектроскопічні характеристики комплексів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X}=\text{H}, \text{D}$) наведені в табл. 1. Інтерпретація коливальних спектрів комплексів була виконана з допомогою розкладу молекул $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NX}_3$ на окремі фрагменти. Одержані дані, з урахуванням кількості спостережуваних смуг і ліній поглинання, їх інтенсивності (а також маючи на увазі дотримання правила альтернативної заборони) дозволяє дійти до висновку, що конфігурація комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ може бути описана точковою групою D_{4h} (якщо знехтувати розташуванням атомів водню).

Дані ІЧ спектроскопічного дослідження дейтероаналогу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$ (область $4000 - 400$ cm^{-1}) підтверджують запропоноване віднесення коливань для $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, причому коефіцієнти ізотопного зсуву $\nu(\text{NH}_3)/\nu(\text{ND}_3)$, $\delta(\text{NH}_3)/\delta(\text{ND}_3)$, і $\rho(\text{NH}_3)/\rho(\text{ND}_3)$ складають 1,35 - 1,39. Порівняння величин коефіцієнтів ізотопного зсуву, що вираховані з експериментальних даних і отриманого теоретично (1,38) показує, що відповідні коливання не виявляються чисто груповими. Останнє може бути пов'язано з участю координованих молекул аміаку в системі міжмолекулярних зв'язків типу $\text{NH} \dots \text{F}$ і $\text{NH} \dots \text{N}$.

Рентгенографічне дослідження $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ показало, що комплекс кристалізується в об'ємноцентрованій системі з параметрами $a=b=4,905(5)$ і $c=35,75(3)$ нм ($z = 6$; $d_{\text{рентг.}} = 1,62$, $d_{\text{лікн.}} = 1,65(5)$ г/см^3). На дифрактограмах $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ присутні тільки відбиття з індексами Міллера, для яких виконується умова: $h + k + l = 2$.

При визначенні будови $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ по даних рентгенографії порошку в першу чергу враховувалось те, що згідно з результатами спектроскопічного дослідження, ця сполука складається з відносно ізольованих тетрагонально-біпірамідальних фрагментів (при умові зневаги розташуванням атомів водню), в яких довжини зв'язків $\text{Si}-\text{F}$, $\text{Si}-\text{N}$ і $\text{N}-\text{H}$

(по даних квантовомеханічних розрахунків) складають 1,63; 2,04 і 1,01 нм відповідно, а величина кута HNH в координованих навколо атомів кремнію молекулах аміаку дорівнює 107,28°. Виходячи з геометричних розмірів транс-фрагментів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ і параметрів елементарної комірки цієї сполуки, очевидно, що вісь N-Si-N (велика діагональ тетрагональної біпіраміди) перпендикулярна площині XY і паралельна осі Z. В протилежному випадку відстань H...H для молекул аміаку від сусідніх елементарних комірок буде істотно менше 1 нм.

Таблиця 1
Частоти (см^{-1}) ліній та смуг поглинання в коливальних спектрах $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ і $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$ та їх віднесення

Фрагмент і його локальна симетрія	Тип коливання	$\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$		$\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$	Коефіцієнт ізотопного зсуву
		КР	ИК	ИК	
NX_3 (C_{3v}) X=H,D	$\nu_{as}(\text{NH}_3)$ (E)	3327 (65)	3344 (75)	2480	1,35
	$\nu_s(\text{NH}_3)$ (A_1)	3266 (80)	3264 (55)	2370	1,38
	$\delta_{as}(\text{NH}_3)$ (E)	1605 (20)	1612 (40)	1163	1,39
SiF_4 (D_{4h})	$\delta_s(\text{NH}_3)$ (E)	1081 (5)	1084 (15)	785	1,38
	$\rho(\text{NH}_3)$ (A_1)	—	926 (100)	665	1,39
	$\nu(\text{SiF})$ (E_u)		724 (100)	720	
$\text{N} \rightarrow \text{Si} \leftarrow \text{N}$ ($\text{D}_{\infty h}$)	$\gamma(\text{SiF})$ (A_{2u})		635 (90)	615	
	$\nu(\text{SiF})$ (A_{1g})	631(100)			
	$\nu(\text{SiF})$ (B_{1g})	490 (15)			
	$\delta(\text{SiF}_2)$ (E_u)		445 (80)	430	
	$\delta(\text{SiF}_2)$ (B_{2g})	325 (25)			
	$\nu(\text{SiN})$ (Σ_g^+)	436 (40)			
	$\delta(\text{SiN}_2)$ (Π_u^+)		286 (70)		

* - в дужках надані інтенсивності.

Дані рентгенографічного дослідження $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ були інтерпретовані в ромбічній (псевдотетрагональній, $a = b$) системі, при цьому найбільш повний опис будови комплексу виявляється можливим в рамках просторової групи симетрії I mm (N = 40 ліній, R = 8,4 %). Атоми водню розташовуються статистично в площинах, перпендикулярних осі Z, на висоті $Z = \pm 0,0675; 0,1101; 0,2451; 0,2549; 0,3899; 0,4325$ і на відстані 1,01 нм від відповідних атомів азоту. Мінімально можлива відстань для будь-яких пар H...H в даній моделі дорівнює 1,63 нм, тому обертання молекул аміаку кругом власної осі 3, яка збігається по напрямку з більшою діагоналлю тетрагонально-біпірамідального координаційного поліедра кремнію, не повинна зустрічати помітних енергетичних або просторових труднощів. Будова кристалів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ зображена на рис. 2, координати атомів – в табл. 2 (атоми фтору і азоту, позначені як F (ij) і N(ij) відповідно, зв'язані з i-тим атомом кремнію ($i = 1, 2$). Координати атомів наведені в припущенні тільки об'ємноцентрованості і центросиметричності комірки (без урахування інших можливих елементів симетрії).

Таблиця 2.

Координати атомів в елементарній комірці $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$

Атом	X/a	Y/b	Z/c	Кількість атомів в комірці	$U_{11}(\text{нм}^2)$
Si 1	0	0	0	2	0,051
Si 2	0	1/2	0,1776(2)	4	0,040
F 11	0,235(2)	0,235(2)	0	4	0,024
F 12	0,765(2)	0,235(2)	0	4	0,092
F 21	0,235(2)	0,735(2)	0,1776(2)	8	0,108
F 22	0,235(2)	0,265(2)	0,1776(2)	8	0,027
F 23	-0,235(2)	0,735(2)	0,1776(2)	8	0,025
F 24	-0,235(2)	0,265(2)	0,1776(2)	8	0,024
N 1	0	0	0,0571(2)	4	0,017
N 21	0	1/2	0,2346(2)	4	0,91
N 22	0	1/2	0,1205(2)	4	0,027

Таким чином, проведені дослідження будови кристалів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ методами коливальної спектроскопії та рентгенографії порошку показало, що комплекс складається з відносно ізольованих фрагментів $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, в яких молекули аміаку посідають трансположення в координаційній сфері кремнію, а самі ці фрагменти створюють шаруваті пакування типу ...ABCDCBA..., де шар В зсунут по горизонталі паралельно шару А відносно нього на $1/2$ періода ґратки b , шар С вісно шару А – на $1/2 a$, шар D – $(1/2a + 1/2b)$ (рис.2). Відстань між цими шарами визначається взаємним відштовхуванням атомів водню лігандів – молекул аміаку.

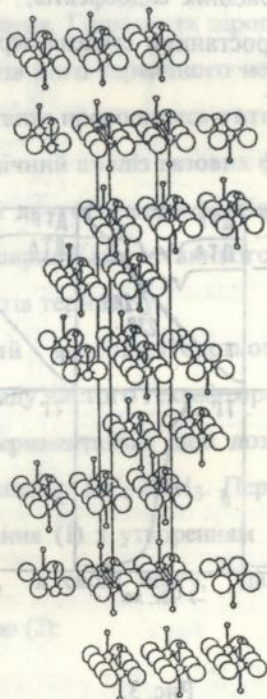

Рис. 2.

Кристалічна структура комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$

4. Термохімічні перетворення комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$.

Дослідження термохімічних перетворень комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ було виконано із залученням методів термогравіметричного і рентгенофазового аналізу, ІЧ спектроскопії та мас-спектрометрії.

Число ефектів і форма кривих ДТА та ДТГ комплексу в значному ступені залежать від умов проведення термогравіметричних досліджень. Так, на кривих ДТА і ДТГ типових термогравіграм комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ (рис. 3), знятих у відкритих тиглях або тиглях, накритих кришкою, фіксуються три чітко виразних ендоефекти. Варіація швидкості нагріву зразку призводить до змін ступеня перетворення комплексу при температурах відповідних ендоефектів; зменшення швидкості нагріву супроводжується зростанням ступеня перетворення при температурі першого ендоефекту.

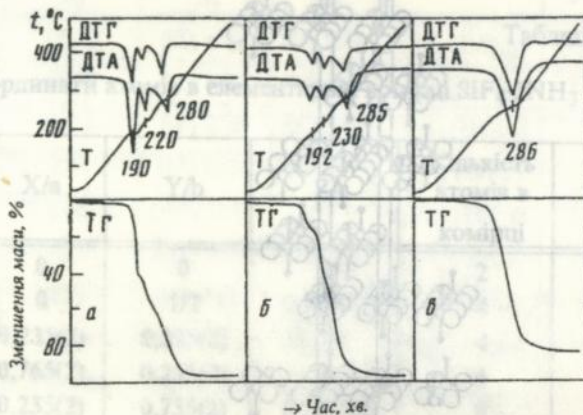

Рис. 3.

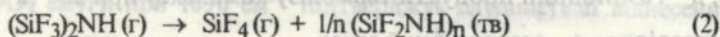
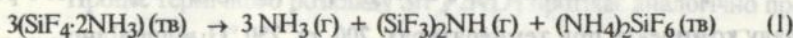
Термогравіграми: а, б – комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ при швидкостях нагріву 2,5 та 10 град/хв. відповідно; в – гексафторосилікату амонію.

При нагріванні $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ в квазіізотермічних умовах другий ендоефект ($t = 200 \div 230 \text{ }^\circ\text{C}$) був відсутній, а процес розкладу комплексу при температурі першого ефекту ($t = 165 \div 170 \text{ }^\circ\text{C}$) протікав надто енергійно. ІЧ спектроскопічний аналіз проб зразків, відібраних при температурах відповідних ефектів, показав слідує: проба, що взята при температурі першого ендоефекту, становить собою в основному комплекс з домішкою гексафторосилікату амонію; при температурі другого – гексафторосилікат амонію з домішкою комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ (рис. 4 б, г). Полоси поглинання в ІЧ спектрах обох зразків при 970 і 1090 см^{-1} віднесені нами до коливань $\nu_{\text{as}}(\text{Si}_2\text{N})$ і $\gamma(\text{NH})$ відповідно в полімерному продукті складу $(\text{SiF}_2\text{NH})_n$, який становить собою рентгеноаморфну порошкоподібну сполуку. Гідроліз та пірогідроліз як початкового комплексу, так і продуктів його термічного перетворення вилучен тим, що дослідження на усіх етапах проводились в атмосфері сухих інертних газів.

ІЧ спектроскопічний аналіз газових фаз, які виділяються при температурах першого і другого ендоефектів, показав наявність аміаку (рис. 4 в, д). Молекулярний іон останнього зафіксован і в мас-спектрах газоподібних продуктів термолізу.

Температурний інтервал третього ендоефекту співпадає з температурою розкладу чистого гексафторосилікату амонію.

Отримані експериментальні дані дозволяють запропонувати таку схему термолізу комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$. Перший ендоефект відповідає реакції дегідрофторування (1) з утворенням вельми нестабільного гексафтордісилазана, який, в свою чергу, диспропорціонує вже в момент виділення по рівнянню (2):

Тетрафторид кремнію і аміак, що виділяються при реакціях (1) і (2) реагують між собою в газовій фазі з утворенням твердого комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$. Як відмічалось вище, реакція (1) протікає у надто вузькому температурному інтервалі, а ступень перетворення комплексу істотно залежить від швидкості нагріву (рис. 3).

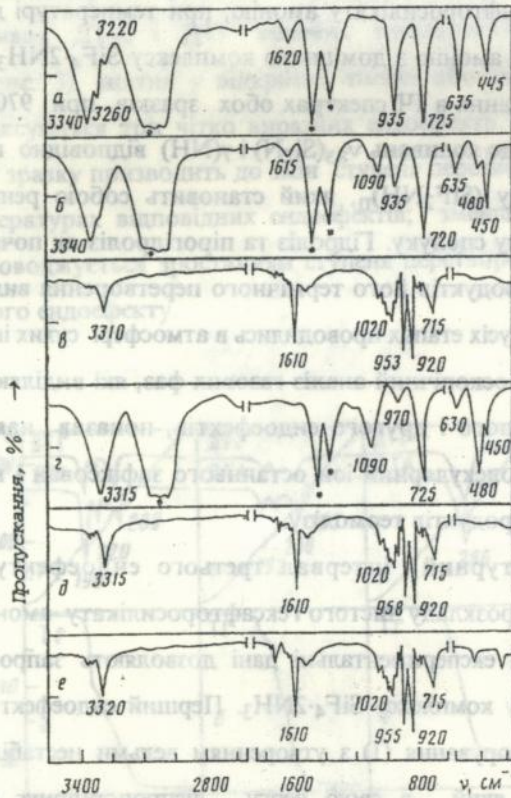
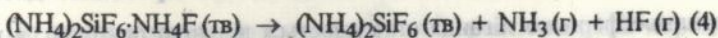
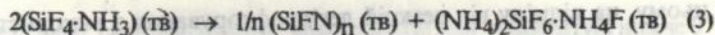

Рис.4.

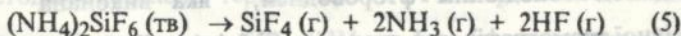
ІЧ спектри: а – комплекс $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$; б, г – продукти термічного розкладу комплексу при температурах 200 та 250 °С відповідно; в, д – газоподібні продукти термолізу комплексу при 200 та 250 °С відповідно; е – газоподібний аміак.

В інтервалі температур 200÷230 °С (другий ендоефект) частина комплексу, що не прореагувала, зазнає дегідрофторування за схемою (3) з подальшим розкладом щойно утвореної подвійної солі (4):

Присутність в ІЧ спектрах газової фази, що виділяється при температурі другого ендоефекту, смуг тільки аміаку пояснюється, напевно, тим, що частина комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ зв'язується виділяємим фтороводнем з утворенням гексафторосилікату амонію.

Третій ендоефект (220÷350 °С) – складовий. При використанні лабіринтного тигля, що дозволяє проводити процес термічного розкладу в атмосфері виділяємої газової фази, "плече" трансформується в чіткий виразний пік при температурах 280÷300 °С. Оскільки в охолоджених продуктах термічного розкладу сполука $(\text{SiFN})_n$ не виявляється, цей ефект на наш погляд, зумовлен процесом переходу $(\text{SiFN})_n$ до газової фази. Ендоефект на кривих ДТА і ДТГ при 300÷350 °С відповідає розкладу гексафторосилікату амонію за схемою:

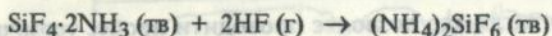

Це однозначно підтверджено сукупністю даних ІЧ спектроскопічного, рентгенофазового та термогравіметричного аналізів як продуктів термічного розкладу комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, так і спеціально синтезованого гексафторосилікату амонію.

Процес термічного розкладу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$ протікає аналогічно процесу розкладу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, а відсутність в ІЧ спектрі продукту термолізу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$ смуги при 1090 cm^{-1} підтверджує слушність її віднесення до коливань $\gamma(\text{NH})$ (з врахуванням ізотопного зсуву коливання $\gamma(\text{ND})$)

повинно виявлятися в області $790\text{--}780\text{ см}^{-1}$ і може маскуватися поглинанням $\nu(\text{SiF})$.

Таким чином, отримані дані свідчать, що термічний розклад комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ супроводжується процесами дегідрофторування. При цьому, на відміну від реакцій дегідрофторування з використанням спеціальних дегідрофторуючих агентів, де акт протонної дисоціації внутрішньосферного ліганда стимулюється вільною основою, в процесі термічного "самодегідрофторування" роль акцептора фтороводню виконує сам комплекс тетрафториду кремнію. Останнє було підтверджено нами експериментально. Встановлено, що комплекс $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ реагує з безводним газоподібним фтороводнем з виділенням теплоти. При цьому утворюється гексафторосилікат амонію:

В ІЧ спектрі продукту реакції присутні характеристичні смуги поглинання коливань $(\text{NH}_4)_2\text{SiF}_6$: $720 (\nu_3)$ і $474 (\nu_4)\text{ см}^{-1}$ для аніону SiF_6^{2-} і $3305 (\nu_3)$, $1420 (\nu_4)$ для катіону NH_4^+ ; відсутність в спектрах смуг поглинання при 926 , 635 і 445 см^{-1} , які є характеристичними для аміачного комплексу тетрафториду кремнію, дозволяє говорити про кількісне протікання реакції. Оцінка теплоти реакції комплексу $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ з безводним газоподібним фтороводнем, яка виконана методом кількісної термографії, дає значення $65,2 \pm 4,1\text{ кДж/моль}$ (враховуючи теплоту перебудови кристалічної ґратки).

ВИСНОВКИ

1. Методом ДТА встановлено, що в бінарній системі $\text{SiF}_4\text{--NH}_3$ реалізуються дві сполуки – $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$ і $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, причому препаративно вдається виділити лише комплекс складу 1 : 2. Даний результат підтверджен детальним дослідженням складу сполук із залученням комплексу хімічних та фізико-хімічних методів.

2. На підставі результатів вивчення системи $\text{SiF}_4\text{—NH}_3$ та фізико-хімічного дослідження зразків комплексів $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X}=\text{H},\text{D}$), отриманих в різних умовах, розроблена методика синтезу вільних від домішок комплексів $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NX}_3$ ($\text{X}=\text{H},\text{D}$), яка полягає у повільному змішуванні в газовій фазі попередньо сконденсованих компонентів при температурі нижче 0°C .

3. По даних коливної спектроскопії і рентгенографії порошку комплекс $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$ є транс-ізомером (точкова група D_{4h}), який кристалізується в ромбічній (псевдотетрагональній) об'ємноцентрованій ґратці з параметрами $a=b=4,905(5)$ і $c=35,75(3)$ нм (пр. гр. Immm , $Z=6$). Відносно ізольовані фрагменти транс- $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$ утворюють шарові упакування типу ...ABCDCBA...; відстань між цими шарами визначається взаємним відштовхуванням атомів водню молекул аміаку.

4. Із залученням методів термогравіметрії, ІЧ спектроскопії, рентгенофазового аналізу та мас-спектрометрії вивчен характер термічних перетворень комплексу $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$. Показано, що термоліз комплексу протікає ступінчато і супроводжується реакціями дегідрофторування. В ізохорних умовах реакція термічного розкладу $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$ є оборотною.

5. Методами кількісної термографії та ІЧ спектроскопії досліджен процес взаємодії комплексу $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$ з безводним газоподібним фтороводнем. Встановлено, що реакція протікає екзотермічно з утворенням гексафторосилікату амонію; тепловий ефект при 20°C складає $-65,2 \pm 4,1$ кДж/моль (враховуючи теплоту перебудови кристалічної ґратки).

6. Розроблені апаратурне оформлення та методики термографічних досліджень в системі $\text{SiF}_4\text{—NH}_3$ у діапазоні температур $(-196\div 600)^\circ\text{C}$, а також для визначення теплоти взаємодії комплексу $\text{SiF}_4\cdot 2\text{NH}_3$ з безводним газоподібним фтороводнем.

Основний зміст дисертації опублікований в наступних роботах:

1. Сахаров А.В., Суховерхов В.Ф., Эннан А.А., Гаврилова Л.А. ИК спектроскопические характеристики аддукта тетрафторида кремния с аммиаком //Журн. неорганической химии. 1986. Т.31. № 8. С. 1976 -1979.

2. Сахаров А.В., Гельмбольдт В.О., Суховерхов В.Ф., Эннан А.А. Термохимические превращения комплекса $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ //Журн. неорганической химии. 1989. Т. 34. № 2. С. 332-336.

3. Сахаров А.В., Гельмбольдт В.О., Суховерхов В.Ф., Эннан А.А. ИК спектры и строение комплекса $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{ND}_3$ //Журн. неорганической химии. 1989. Т. 34. № 2. С. 539-541.

4. Сахаров А.В., Суховерхов В.Ф., Эннан А.А., Гельмбольдт В.О. Исследование взаимодействия в системе тетрафторид кремния–аммиак //Журн. неорганической химии. 1989. Т. 34. № 7. С. 1914 - 1916.

5. Гельмбольдт В.О., Эннан А.А., Сахаров А.В., Суховерхов В.Ф. Комплексы тетрафторида кремния с аммиаком //Журн. неорганической химии. 1989. Т. 34. № 11. С. 2847-2856.

6. Попов А.И., Вальковский М.Д., Суховерхов В.Ф., Чумаевский Н.А., Сахаров А.В., Гельмбольдт В.О., Эннан А.А. Строение аддукта $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$ //Журн. неорганической химии. 1991. Т. 36. № 2. С. 375 - 380.

Сахаров А.В. Комплексы тетрафторида кремния с аммиаком: состав, строение, термохимические превращения.

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата химических наук по специальности 02.00.01 - неорганическая химия, Физико-химический институт им. А.В.Богатского НАН Украины.

Представлены в обобщенном виде экспериментальные и теоретические данные по стехиометрии, стереохимии, термохимическим превращениям комплексов тетрафторида кремния с аммиаком, образующихся в системе $\text{SiF}_4 - \text{NH}_3$. Установлено, что в системе реализуются два соединения $\text{SiF}_4 \cdot \text{NH}_3$ и $\text{SiF}_4 \cdot 2\text{NH}_3$, причем препаративно удастся выделить лишь комплекс состава 1:2; последний является транс-изомером,

Основной зміст дисертації опублікований в наступних роботах:
 Сахаров А. В., Гамбольдт В. О., Суворов В. Ф., Зинин А. А. Термохімічне дослідження комплексу SiF₄·2NH₃. // Журн. неорган. хімії. 1986. Т. 34. № 2. С. 332-335.

2. Сахаров А. В., Гамбольдт В. О., Суворов В. Ф., Зинин А. А. Термохімічне дослідження комплексу SiF₄·2NH₃. // Журн. неорган. хімії. 1989. Т. 34. № 2. С. 332-335.

3. Сахаров А. В., Гамбольдт В. О., Суворов В. Ф., Зинин А. А. The formation (ammonia) is submitted to a scientific degree of the Candidate of chemical sciences in a specialty 02.00.01 - inorganic chemistry. Physico-chemical Institute National Academy of Sciences of Ukraine. 1991. Т. 34. № 2. С. 332-335.

Основою дослідження є дані, отримані в результаті експериментального вивчення комплексу тетрафториду кремнію з аміаком. Дані, що стосуються складу, структури, термохімічних перетворень комплексу, представлені в наступних роботах:
 Сахаров А. В., Гамбольдт В. О., Суворов В. Ф., Зинин А. А. Термохімічне дослідження комплексу SiF₄·2NH₃. // Журн. неорган. хімії. 1986. Т. 34. № 2. С. 332-335.

Сахаров А. В. Комплексы тетрафторида кремния с аммиаком

состава, структура, термохимические превращения. Киев: Издательство Физико-химического института НАН Украины, 1991. 100 с.

Фізико-хімічний інститут Національної академії наук України

Презентовано в об'єднаному альбому експериментальних і теоретических даних по стехіометрії, стереохімії, термохімічним перетворенням комплексів тетрафториду кремнію з аміаком, образуючихся в системі SiF₄ - NH₃. Установлено, що в системі реалізуються два сполучення SiF₄·NH₃ і SiF₄·2NH₃; приче́м препаративно удається виділити лише комплекс состава 1:2; последний является транс-изомером.

Сдано в набор 12.03.96 г. Подписано к печати 13.03.96 г. Формат
60x84/16. Бумага офсет. Объем 1 п. л. Тираж 100 экз. Заказ 67.

Отпечатано в НПП «Астропринт». Адрес: Одесса, Французский
бульвар, 24/26, Тел. (0482) 68-77-33, 22-64-84.

445950

SEE HEAD

445950

AB 34.332

AB 34.332